

Kirjallisuutta

kieli jagua ilmaisee mennyttä aikaa viisi-jäsenisen tempussarjan avulla. Jagua jakaa menneen ajan tempusten avulla seuraavasti: 1) viime tuntien takainen, 2) päivän takainen, 3) muutaman viikon takainen, 4) muutaman kuukauden takainen tai 5) kaukainen menneisyys ja taruaika (s. 99). Comrien mukaan jopa seitsensarjainen tilanteen ja suhteutuspisteen etäisyyttä ilmoittava menneen ajan tempussysteemi on mahdollinen.

Comrien teoksen viidennen luvun otsikko *Tense and syntax* herättää odotuksia, jotka eivät välttämättä täyty. Tempusten neutralisoitumista ja *consecutio temporumia* lyhyesti käsiteltyään Comrie syventyy kahteen kielikohtaiseen ilmiöön: epäsuoraan esitykseen englannissa ja venäjässä sekä futuurisuuden osoittamiseen englannin kielen sivulauseessa. Viides luku ei siis ole systemaattinen tai tyhjentävä esitys aikamuotojen ja syntaksin suhteesta. Comrie käyttää tarkastelunsa kohteiksi valitsemiaan ilmiöitä esimerkkeinä siitä, miten ilmeiset poikkeukset tempusten merkityksestä voi selittää tempuksen ja muiden syntaksin ilmiöiden vuorovaikutuksesta. Jotkin näistä tempusten merkityksen muotoutumista ohjaavista ilmiöistä ovat hyvin yleisiä, kuten *consecutio temporumia* ja referointiin liittyvät syntaktiset säännöt eri kielissä, toiset taas spesifisiä englannin konditionaalilauseiden tempusvalintaa ohjaavien sääntöjen tapaan. *Consecutio temporumia* koskevan säännösten ongelmallisuutta eri kielten eri kielimuodoissa (vrt. esim. Kuiri mt.) Comrie ei tosin pohdi.

Comrie ei ole halunnut sitoa teostaan mihinkään yksityiseen kieliteoriaan tai kielioppimalliin, mutta toivoo, että hänen havaintonsa auttaisivat eri kielten tempusjärjestelmiä kuvaamaan ja vertailemaan pyrkivien tutkijoiden sekä tempusten formaalista teoriaa rakentavien ja tällaista teoriaa osaksi kielen yleistä teoriaa yhdistämään pyrkivien tutkijoiden välistä keskustelua. Hankkeeseen häntä on kannustanut myös se, ettei monellaakaan nykyisellä kieliteorialla ole hänen

mukaansa paljoa sanottavaa tempuksista (s. viii).

Comrien *Tense* on oppikirja mutta ei kovin oppikirjan oloinen. Esipuheessaan Comrie ilmoittaa pitävänsä aiheen yhtenäistä esitystä parempana pedagogisena ratkaisuna kuin laajaa yleiskatsausta. Hän ei pyrikään noukkimaan esille tempusta koskevia teorioita toisensa jälkeen, vaan tarjoaa lukijalle oman näkemyksensä käsiteltävästä ilmiöstä. Kovin paljon uutta kirja ei sisällä. Monet Comrien pohtimat ilmiöt ovat samoja, joita suomalainen lukija kohtaa Osmo Ikolan tutkimuksissa (ks. esim. *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa I: TYJ:B XXXII*). Comrien kirjassa ovat tutut asiat tiiviissä muodossa.

Comrien teosta voisi luonnehtia aikamuodon kategoriaa käsittelevien esisten sarjaksi, jossa jotkin esseet ovat toisia painavampia ja tiiviimpiä, jotkin helppolukuisempia ja oppikirjamaisempia ja jotkin löyhemmin rakennettuja ja vaikeaselkoisempia kuin toiset. Aihe sitoo esseitä yhteen. Comrien taitava ja syvälinen ajatuksenjuoksu sekä laaja maailman kielten esimerkistö tarjoavat monia näköaloja tempukseen. Niin kuin Comrie toivookin (s. viii), on tempuksen tiimoilta vielä paljon sanottavaa myös tämän kirjan jälkeen.

JYRKI KALLIOKOSKI

Pragmatiikkaa opiskelijoille ja opettajille

STEPHEN C. LEVISON *Pragmatics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press 1983. Cambridge. 378 s.

Mitä pragmatiikka on? Sitä on vaikea yksiselitteisesti määritellä. Joskus näyttää siltä, että pragmatiikkana voidaan tutkia kaikkea sitä, mikä ei muuten kielopin tutkimukseen mahdu. Levinson

antaa kirjansa alussa määritelmän toisensa jälkeen ja hylkää ne yksitellen. Hän päätyy siihen, että pragmatiikka on kielitieteen lohko, joka tutkii deiksistä, konversationaalisia implikatuureja, puheakteja, presuppositioita ja keskustelun rakennetta. Levinsonin määritelmä kattaa täsmälleen hänen kirjansa sisällön, mutta se ei auta ymmärtämään, miksi tarkastelun kohteiksi on valittu juuri nämä seikat eikä mitään muita.

Levinsonin kirja rakentuu angloamerikkalaiselle pragmatiikan tutkimuksen perinteelle. Mannereurooppalaista perinnettä kirja ei juuri tunne, mikä on vahinko, koska eri puolilla Eurooppaa tehdään sängen kiintoisaa tämän alan tutkimusta. Kuten niin monesti, maantieteellisen alueen raja-alue on merkinnyt myös käsiteltävien kielten rajausta: Levinsonin esimerkit ovat lähes yksinomaan englannista. Näin eri kielten ja kulttuurien välinen variaatio jää kirjan ulottumattomiin.

Levinsonin käsittelemät aiheet ovat kielifilosofisen pragmatiikan keskeisiä kysymyksiä. Runsaasti tilaa saavat TG-kieliopin ja generatiivin semantiikan ongelmat (esimerkiksi presuppositioiden kuvaus lauseyhdistyksissä). Levinson tarjoaa oivan katsauksen 1970-luvun filosofis-pragmaattiseen keskusteluun, mutta osa kysymyksistä tuntuu näin kahdeksankymmenluvun lopusta päin katsottuna aikansa eläneiltä ja kiinnostomilta. Hieman yllättävästi Levinson päättää kirjansa laajaan keskusteluanalyysiä (*conversation analysis*) käsittelevään katsaukseen. Tämän tutkimusalan tausta on kokonaan toinen kuin muun kirjassa käsitellyn: kyseessä on sosiologinen keskustelututkimuksen suuntaus, jossa aito aineisto on keskeisellä sijalla. Keskusteluanalyysiä käsittelevän luvun yhteydet muihin lukuihin ovat heikot.

Levinson pyrkii rakentamaan kielen kuvauksen pragmaattista komponenttia (s. 33, 35). Hän korostaa sitä, että kehittämällä pragmaattista komponenttia pystytään keventämään semanttista kuvausta (s. 38). Semantiikan ja pragma-

tiikan läheiset yhteydet tulevat voimakkaasti esiin, mutta pragmatiikan yhteyksistä muihin kieliopin tasoihin ei liiemmin puhuta. Levinson sivuuttaa kokonaan vilkkaan tutkimushaaran, joka selvittää pragmaattisten ilmiöiden vaikutuksia syntaksiin, morfologiaan ja fonologiaan. Tätä alaa on tutkittu jo seitsenkymmenluvulla (ks. esim. Givón 1979), mutta 80-luvulla se on noussut keskeiseksi pragmatiikan haaraksi ja aiheuttanut kokonaisten kielitieteellisten paradigmojen uudelleenarviointeja (van Dijk 1985, Foley – Van Valin 1985). On vahinko, että tämä kielitieteen teorian kannalta tärkeä pragmatiikan ala jää Levinsonilta käsittelemättä.

Kirja jakautuu kuuteen lukuun. Johdannon jälkeen käsitellään deiksistä, sitten konversationaalisia implikatuureja, presuppositiota ja puheakteja. Viimeisessä, laajimmassa luvussa on tarkasteltavana keskustelun rakenne.

Levinson esittelee henkilö-, aika- ja paikkadeiksiksi tutkimusta. Hän käyttää termiä »diskurssin deiksis» kuvaamaan tekstin sisäisiä viittaussuhteita (s. 85). Sosiaalisella deiksiksellä hän tarkoittaa lauseiden kykyä heijastaa lausumaympäristönsä sosiaalista tilannetta (s. 89). Esimerkiksi arvonimien käyttö on osa sosiaalista deiksistä. Deiksistä käsittelevä luku on referoiva ja melko pinnallinen, eikä siinä tuoda juuri uutta esiin. Olisi ollut antoisaa, jos Levinson olisi tässä kohdin esitellyt omaa tutkimustyötään: hän on tutkinut yhdessä Brownin kanssa kohteliaisuuden ilmaisukeinoja (Brown – Levinson 1978, 1987).

Gricen kehittämä teoria keskusteluimplikatuureista (*conversational implicatures*) on ehkä keskeisintä, mitä pragmatiikasta on kirjoitettu. Se muodostaa yhteisen perustan, johon sängen erilais-tenkin pragmaattisten suuntausten edustajat tukeutuvat. Grice on itse käyttänyt kynää melko säästeliäästi, ja hänen vähien artikkeleidensa ideoita on tulkittu monella lailla. Siksi on ansiokasta, että Levinson esittelee hiukan Gricen ideoiden taustaa ja kehitystä. Keskustelu-

implikatuureja käsittelevä luku on selkeä ja lukuisat esimerkit havainnollisia.

Neljäs luku käsittelee presuppositioita. Alkajaisiksi Levinson (s. 167) toteaa, että presuppositiot olivat keskeinen ongelma lingvistiselle teorianmuodostukselle vuosina 1969–1976, generatiivin semantiikan kukoistuksen aikaan. Levinson esittelee lyhyesti presupposition käsitteen taustaa: Fregen, Russellin ja Strawsonin näkemyksiä. Sen jälkeen hän pureutuu erilaisiin presuppositioiden kuvauksen ongelmiin, niiden häviämiseen joissakin konteksteissa ja säilymiseen joissakin toisissa. Puhutaan presupposition laukaisimista (*presupposition-triggers*), rei'istä (*holes*), jotka päästävät presupposition nousemaan upotelauseesta matriisilauseeseen, ja toisaalta tulpista (*plugs*), jotka puolestaan estävät upotelauseen presuppositiota tulemasta kokolauseen presuppositioksi. Levinson esittelee koko joukko käsitteitä, jotka ovat herättäneet kiihkeää keskustelua 1970-luvulla mutta jääneet sittemmin osin pois käytöstä ja mielistä. Keskustelua on referoitu turhankin tarkkaan, kun ottaa huomioon, että tekijä on ollut kirjoittamassa pragmatiikan oppikirjaa, ei TG-kieliopin ja generatiivin semantiikan historiikkaa.

Levinson antaa oivan katsauksen puheaktiteorian filosofiseen taustaan. Seuraamalla Austinin ajattelun kehittymistä hän pystyy esittämään Austinin teorian ehyemmin kuin useimmissa pragmatiikan kirjoissa. Käsiteltävänä on myös puheaktien suhde totuusarvoihin. Ei ole helppo nähdä, mitä hyötyä puheaktiluvusta on kielentutkijalle: Levinson ja puheaktiteoreetikot käsittelevät kontekstittomia lauseita atomaarisina kokonaisuuksina. Tästä puheaktiteoriaa on voimakkaasti kritikoitu. Esimerkiksi Franck (1984) on väittänyt, ettei puheaktianalyysiä voida soveltaa juoksevan puheen kuvaamiseen. Irrallisten lauseiden analysistä taas ei hänen mielestään saada mitään kiintoisaa esiin.

Puheaktiluvun lopuksi Levinson käsittelee epäsuoria puheakteja. Epäsuorat

puheaktit ovat sellaisia, joita ei ymmärretä kirjaimellisesti vaan jotka pitää yrittää tulkita kontekstin antamin vihjein. Esimerkiksi puhuja voi sanoa: *Täällä on kaamea veto*. Tilanteessa, jossa kuulija seisoo avoimen ikkunan vieressä, lausuma täytyy tulkita pyynnöksi sulkea ikkuna. On esitetty, että epäsuorilla puheakteilla olisi kirjaimellinenkin merkitys mutta niissä olisi samalla jotain, joka laukaisisi päättelyketjun ja paljastaisi, että kirjaimellinen merkitys ei kyseisessä keskustelutilanteessa ole mahdollinen. Levinson osoittaa, millaisiin ongelmiin tällainen käsittelytapa johtaa: jotta pystyttäisiin määrittelemään, mikä keskustelutilanteessa panee päättelyjen ketjun liikkeelle, täytyy saada jäsentyneempi kuva itse keskustelun rakenteesta. Sitä taas ei pystytä saamaan, ellei ryhdytä empiirisesti tutkimaan aineistoa. Vastassa viidennen luvun lopussa Levinson (s. 282, 283) esittää epäilynsä käyttämänsä kielifilosofisen tarkastelutavan mahdollisuuksista ja hakee empiirisempää tutkimusotetta. Hän suuntaa katseensa keskusteluanalyysiin.

Levinson asettaa keskusteluanalyysin vastakkain diskurssianalyysin (*discourse analysis*) kanssa. Levinson käyttää nimitystä diskurssianalyysi toisaalta tekstilingvistiikasta (ks. esim. van Dijk 1972), toisaalta sellaisesta keskusteluntutkimuksen perinteestä, joka pohjautuu puheaktiteoriaan. Termiä diskurssianalyysi käytetään yleensä toisin kuin tässä kirjassa: sillä tarkoitetaan paljon laajemmin puhutun ja kirjoitetun kielen tekstuaalis-pragmaattisten ilmiöiden tutkimusta, ks. esim. Brown – Yule 1983. Puheaktiteoriaan pohjautuvan perinteen edustajia ovat mm. Sinclair ja Coulthard (1975) sekä Labov ja Fanshel (1977). Levinson (s. 286, 294) yhdistää diskurssianalyysin strukturaaliin kielitieteeseen: hänen mukaansa diskurssianalyysin käsitteistö ja metodit ovat lausekieliopin kuvauksesta peräisin. Niiden avulla pyritään rakentamaan sääntöjä ja määrittelemään hyvämuotoisuutta.

Levinson syyttää diskurssianalyysiä

aineiston syrjäyttävästä teorioinnista. Levinsonin kritiikki on aiheellista – eikä aivan ennenkuulumatonta: diskurssianalyttikoiden tutkimukset ovat perin mutkikkaan näköisiä, kun ilmauksia ei voi tutkia sillä vaan ne täytyy kääntää ensin niiksi puheakteiksi, jotka puhuja suorittaa lausueissaan ilmauksen. Vasta puheaktien tai interaktionaalisten siirtojen tasolla voidaan nähdä keskustelun rakenne (Edmondson 1981; Suomessa ks. Tiittula 1985). Levinsonin kritiikiltä taittuu kuitenkin kärki, kun huomaa, miten vääristynyt hänen oma kirjansa on. Levinson korostaa diskurssianalyysin yhteyksiä strukturaaliin kielitieteen eikä havaitse, että diskurssianalyysin kasvualustana on ollut juuri se perinne, jota Levinson itse on aiemmin lausueasti esitellyt. Osan siitä kritiikistä, minkä Levinson suuntaa diskurssianalyysia vastaan, voisi kohdistaa häneen itseensä. Jos Levinson olisi edes tunnustanut tämän yhteyden olemassaolon, olisi keskusteluntutkimusta käsittelevän kuudennen luvun ja aiempien lukujen välillä voinut syntyä kiintoisa dialogi. Nyt kuudes luku tuntuu kovin irralliselta ja kirjan rakenne hajanaiselta.

Keskustelunanalyysi on syntynyt etnometodologiana tunnetun sosiologisen suuntauksen piirissä. Sen johtavia tutkijoita ovat olleet Sacks, Schegloff ja Jefferson (esim. 1974). Tutkimuksen painopiste on aineistossa: pyritään löytämään keskustelussa vallitsevat rakenteen säännönmukaisuudet. Tutkitaan vuorovaihtoa ja pyritään löytämään usein yhdessä esiintyviä vieruspareja (*adjacency pairs*). Pysytellään siinä, mitä aineistossa on havaittavissa. Ulkoiset muuttujat, kuten puhujien väliset suhteet, heidän sosiaalinen taustansa ja sukupuolensa, jätetään vähälle huomiolle.

Keskustelunanalyysin avulla pystytään kuvaamaan keskustelun rakennetta, sitä miten keskustelu alkaa, miten puheenvuoro seuraa toistaan ja miten keskustelu päättyy. Levinson löytää keskustelunanalyysistä ratkaisun epäsuorien puheaktien kuvaukseen. Keskustelunanalyysi-

sin anti kielentutkimukselle jää nähtäväksi: keskustelunanalyysi suo lingvistille kehukset, joiden sisään keskustelun kielitieteellisen kuvauksen voi sijoittaa.

Levinson on ollut monien valintojen edessä kirjoittaessaan pragmatiikan oppikirjaa. Kokonaisten tutkimusalojen poisjättäminen on ollut väistämätöntä. Olisi ollut tärkeää, että tekijä olisi pysynyt pitävästi perustelemaan, miksi on valinnut juuri nämä aiheet. Näin olisi kirjasta saatu jäntevämpi. Asioiden käsittely on usein referoivaa, eikä Levinsonin oma näkemys tule esiin. Käsitteiden ja määritelmien vyöry tekee teoksen raskeaksi lukea. Vaikka Levinsonin Pragmatics ei olekaan loistokas oppikirja, se on kuitenkin hyvä käsikirja ja apuneuvo kaikille kielitieteen opiskelijoille ja opettajille.

MARJA-LIISA HELASVUO

LÄHTEET

- BROWN, GILLIAN — YULE, GEORGE 1983: Discourse analysis. Cambridge University Press, Cambridge.
- BROWN, PENELOPE — LEVINSON, STEPHEN 1978: Universals in language usage: politeness phenomena. — E. Goody (toim.), Questions and politeness strategies in social interaction. Cambridge University Press, Cambridge.
- BROWN, PENELOPE — LEVINSON, STEPHEN C. 1987: Politeness: some universals in language usage. Cambridge University Press, Cambridge.
- EDMONDSON, WILLIS 1981: Spoken discourse: a model for analysis. Longman, London.
- VAN DIJK, TEUN A. 1972: Some aspects of text grammars. Mouton, The Hague.
- VAN DIJK, TEUN A. (ed.) 1985: Handbook of discourse analysis 2. Dimensions of discourse. Academic Press, London.
- FOLEY, WILLIAM A. — VAN VALIN, ROBERT D. 1985: Functional syntax and universal grammar. Cambridge University Press, Cambridge.

Kirjallisuutta

- FRANCK, DOROTHEA 1984: Speaking about speech acts. — *Journal of Pragmatics* 8.
- GIVÓN, TALMY (ed.) 1979: Discourse and syntax. — *Syntax and Semantics* 12. Academic Press, New York.
- LABOV, WILLIAM — FANSHEL, DAVID 1977: Therapeutic discourse: psychotherapy as conversation. Academic Press, New York.
- SACKS, HARVEY — SCHEGLOFF, EMANUEL A. — JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. — *Language* 50.
- SINCLAIR, J. M. — COULTHARD, R. M. 1975: Towards an analysis of discourse: the English used by teachers and pupils. Oxford University Press, London.
- TIITULA, LIISA 1985: Vuoron vaihtumisen keskustelussa. Helsingin kaupakorkeakoulun julkaisuja B-79. Helsinki.

Cambridgen oppikirja Government-Binding-teoriasta

ANDREW RADFORD *Transformational syntax: a student's guide to Chomsky's Extended Standard Theory*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press. Avon 1981 (uusintapainokset 1982 [kahdesti], 1983 [kahdesti], 1984 [kahdesti], 1985, 1986). IX + 402 s.

Radfordin kirja on oppikirja, joka pyrkii antamaan kuvan chomskylaisen TG-kieliopin viimeaikaisesta kehityksestä eli Government-Binding-teoriasta (seuraavassa GB-teoria). Kirja on ilmestynyt ensi kerran 1981, joten aivan uusinta tietoa siinä ei ole. Kuitenkin kirja on hyödyllinen opas niille, jotka haluavat päästä selville nykychomskylaisesta termistöstä ja ajatuksenkulusta.

Ajantasaisempi GB-teorian oppikirja on esimerkiksi Henk van Riemsdijkin ja

Edwin Williamsin *Introduction to the theory of grammar* (1985). Myös Chomskyn *Knowledge of language: its nature, origin, and use* (1986) on hyvä johdatus generatiivin kieliopin nykyiseen ajatteluun.

Radfordin kirja käsittää yksitoista lukuja, joista ensimmäinen esittelee chomskylaisen kielitieteen tavoitteita, toinen rakenteen käsitettä ylimalkaan ja loput yhdeksän kieliopin eri lohkoja kuten X-bar-syntaksia, leksikkoo, transformaatioita, rajoituksia, poistoa, suodatimia, sijateoriaa ja sidontaa (binding). Jokaisen luvun lopussa on joukko harjoituksia ja luettelo lisäkirjallisuudesta. Kieliopin kunkin lohkon käsittelyn jälkeen esitetään kieliopin yleiskuva, josta näkyy, miten käsitelty asia liittyy kieliopin kokonaisuuteen. Kun vielä otetaan huomioon, että kirja on kauttaaltaan selkeästi kirjoitettu, voidaan Radfordin teosta pitää mallikelpoisena oppikirjana.

Koska teos on yleisesittely, se ei tietenkään mene kovin syvälle mihinkään erityiskysymykseen. Selkeä yhden teorian mukainen kuvaus koko kieliopin toiminnasta virkistää kuitenkin aina mieltä: on hyödyllistä nähdä, kuinka tiukassa kielioppimallissa on mahdollista suhteuttaa kielen eri ilmiöt toisiinsa. Tässä suhteessa GB on varmasti tutustumisen arvoinen teoria. Säännöt ovat eksplisiittisiä ja antavat mahdollisuuden yhä suurempiin yleistyksiin. Radford pystyykin parhaimmillaan antamaan kuvan siitä, miten teorian eksplisiittinen säännöstö ja mahdollisimman pelkistettyyn kuvaukseen pyrkiminen pakottavat teorian suhteuttamaan kieliopin ilmiöitä toisiinsa yhä yleisemmällä tasolla eksplisiittisyyden ja tarkkuuden kärsimättä. Kieliopin säännöstöstä kiinnostunut altis lukija saa tällaisesta esteettisistä elämyksistä.

Generatiivin kieliopin teoria on kehitynyt selvästi Radfordin kirjan ilmestymisen jälkeen. Silti teos on vielä käyttökelpoinen oppikirja, koska se selkeästi esittää GB-teorian ajattelutavan sekä keskeisen termistön ja antaa kuvan tässä